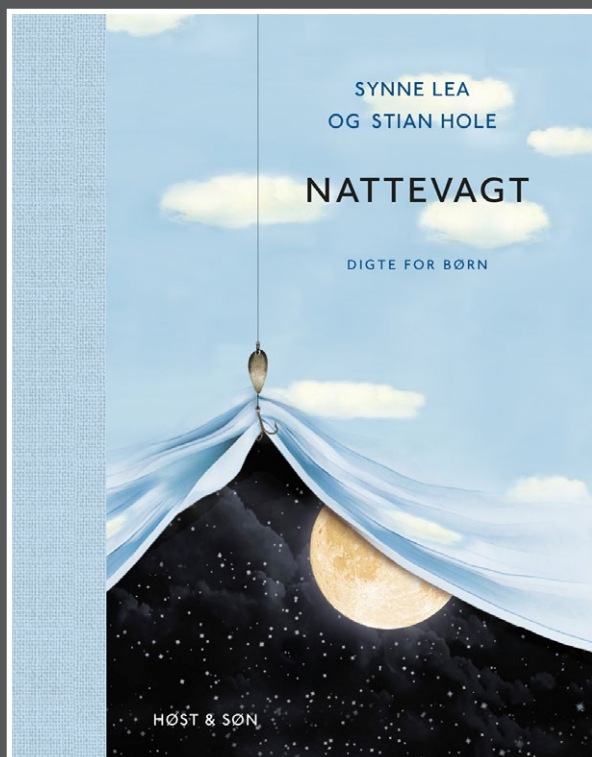

LITTERATUR**GUIDE**

Maria Louise Bjørn Bjerrum og Lisa Gardum Andersen

Synne Lea og Stian Hole

Nattevagt

Litteraturliste til Synne Lea og Stian Hole: *Nattevagt* (2014)
© Maria Louise Bjørn Bjerrum og Lisa Gardum Andersen og
Høst & Søn/Rosinante & Co, København 2017
1. udgave, 2017
Bogforside: Stian Hole

Høst & Søn er et forlag i ROSINANTE & CO
Købmagergade 62, 3. | Postboks 2252 | DK-1019 København K
rosinante-co.dk

Indhold

- 5 **Præsentation af *Nattevagt* og introduktion til litteraturguiden**

- 6 **Baggrundsteori**
- 6 Er billedbogen en genre eller et medie?
- 7 Analyseredskaber og analyser af udvalgte opslag
- 7 Valg af opslag
- 8 Ikonoteksten
- 8 *Illustrationerne*
- 10 *Sproget*
- 10 *Forholdet mellem illustrationer og sproget*
- 11 *Forside og bagside*
- 15 *Satsblade*
- 19 Opslag side 74-75
- 19 *Illustrationen*
- 20 *Sproget*
- 22 Opslag side 80-81
- 23 *Sproget*
- 24 *Illustrationen*

- 26 **Undervisningsforslag**
- 26 Opgaver til indskoling
- 26 Ikonoteksten – før-læsning
- 26 *Forside og bagside*
- 28 *Forsatsblad*
- 29 *Bagsatsblad*

- 30 Opgaver til mellemtrinnet/udskolingen
- 31 Forsatsblad
- 32 Bagsatsblad
- 32 Opslag 74-75
- 33 Opslag 80-81
- 35 Min Nattevagt – en individuel og sanselig bevægelse
ind i værket
- 35 Format og forside

- 37 **Litteraturliste**

Præsentation af *Nattevagt* og introduktion til litteraturguiden

Nattevagt er en smuk og poetisk illustreret digtsamling til børn, skrevet af Synne Lea og illustreret af Stian Hole. Den danske udgave er oversat af Naja Maria Aidt. I 2013 blev værket nomineret til flere priser i Norge. Blandt disse var *Brakeprisen*, *Kritikerprisen* samt *Kulturdepartementets Illustrasjonspris*. Værket udmærker sig ved at henvende sig til læseren i et poetisk formsprog, der naturligt kalder på fortolkning, da digtsamlingen ikke har et direkte narrativt forløb, men er korte poetiske og drømmeagtige fortællinger eller stemningsbilleder både på tekst- og billedside. Derfor er *Nattevagt* også særdeles anvendelig i folkeskolens litteraturundervisning, hvor elevernes fortolkninger kan bringes i spil.

I *Nattevagt* møder vi stemningsbilleder, der veksler mellem at skildre forholdet mellem barn og forældre, barnets utryghed og ønsket om samt glæden ved at opleve venskab. Disse elementer gør værket anvendeligt i indskoling, hvor børn let vil kunne genkende disse grundbehov og følelser. Desuden rummer *Nattevagt* en kompleksitet, som er velegnet på mellemtrinnet og i udskoling. Derfor er der mulighed for eventuelt at vende tilbage til værket, så eleverne dermed kan opleve den faglige og menneskelige udvikling, de gennemgår i løbet af deres skoletid.

Litteraturguiden indeholder først et teori afsnit med en definition af billedbogen som et medie. Herefter præsenteres et

fyldigt analyseapparat, der løbende eksemplificeres i en analyse af udvalgte dele af værket. Endelig findes konkrete undervisningsforslag til indskoling, mellemtrin og udskoling. Disse tager udgangspunkt i analyserne.

God fornøjelse!

Baggrundsteori

Er billedbogen en genre eller et medie?

En af de forskere, der betragter billedbogen som værende en kommunikationsform og et medie snarere end en genre, er børnelitteraturforsker Maria Nikolajeva. Hun beskriver billedbogen som [...] *en unik kunstform, som betjener sig af en kombination af to kommunikationsniveauer – det verbale og det visuelle* (Nikolajeva 2004, side 13). Dermed er billedbogen at sammenligne med teater og film, idet den fremstår som et medie, hvor modtageren selv må danne den overordnede betydning af de forskellige kommunikationselementer. Nikolajeva påpeger, at der indenfor billedbogsmediet forekommer en stor genrevariation. Dermed betragtes billedbogen ikke som en genre, men derimod som en overordnet benævnelse for en gruppe af bøger, som alle henvender sig til læseren både visuelt og verbalt. Der findes indenfor billedbøger alt fra fantasy til eventyr til realistiske fortællinger for blot at nævne nogle få genrer, som i øvrigt også er at finde i den tekstbaserede børnelitteratur.

Nattevagt kan blandt andet indskrive sig som en poetisk billedbog, idet tekst- og billedside på hver sin måde henvender sig til læseren i et poetisk formsprog. Stian Holes illustrationer i *Nattevagt* henvender sig til læseren med et formsprog, der tematiserer drømme og fantasi, mens Synne Leas digte omhandler drømme og længsel. *Nattevagt* er som tidligere nævnt en samling af digte skrevet til børn uden et decideret narrativt forløb, hvilket også fremgår af værkets undertitel *Digte for børn* (Lea og Hole 2013). Dermed indskriver værket sig i en genre, hvor poesien er det centrale fokus, men samtidig udfoldes værkets længselstematik også i kompositionsstrukturen. I *Nattevagt* har billedsiden en forstærkende funktion, der lægger op til, at læseren fortolker både ord og billeder, præcis som når vi betragter en film eller et teaterstykke, hvor der ligeledes appelleres til beskuerens fortolkning på flere niveauer.

Analyseredskaber og analyser af udvalgte opslag

Valg af opslag

I *Nattevagt* opholder denne litteraturguide sig ved *ikonotekstens* betydning, altså det samlede værks udtryk, samspelet mellem tekst og billede. For- og bagside samt satsblade indeholder et væld af symboler og markerer både den stemning og det indhold, som gennemsyrrer værket. Desuden er *ikonoteksten*, herunder særligt satsbladene, betydningsfulde, idet de nærmest kommer til at udgøre både en indledning og en afslutning på værket. Udover *ikonoteksten* analyseres to opslag, der begge tematiserer den stemning, poesi, æstetik og dybsindighed, som er kendetegnet for værket. Dette ses på både tekst- og billedsides indhold og udtryk. I analysen af de to opslag markeres den rækkefølge, som tekst og billedside er placeret i på opsla-

gene. Således begyndes den ene analyse med det illustrative plan efterfulgt af en sproglig analyse, mens det modsatte gør sig gældende i analysen af det andet opslag. I analysen vil det løbende pointeres, hvorledes værket appellerer til læserens sanselige erkendelse, altså umiddelbare oplevelse og fortolkning af værket. Derudover påpeges værkets reference til anden kunst. Analyserne danner udgangspunkt for undervisningsforslagene, som findes i litteraturguidens sidste del.

Ikonoteksten

Illustrationerne

Illustrationerne i *Nattevaght* har en stor detaljerigdom og er ligesom Stain Holes øvrige værker lavet som billedcollager i billedbehandlingsprogrammet *Photoshop*. Illustrationerne skiftes til at være mørke og dystre, lyse og lette. Disse fremstillinger gøres tydelige via farvevalg, der understreger en særlig stemning i de forskellige opslag og værket igennem. Der veksles mellem forskellige perspektiver fra panorama, der giver læseren et overblik over det scenarie, der udspiller sig, til nærbilleder, som samtidig med at de giver læseren oplevelsen af at komme helt tæt på, også indeholder baggrundens detaljer og dybde. Alle anvendte perspektiver er med til at sætte læseren i en bestemt position i forhold til det afbildede, idet for eksempel visse af illustrationerne giver læseren en sanselig erkendelse af at kunne høre og mærke regnens silen samt fornemme den natsorte skovs dufte og ildens knitrende lyd. Billedsiden indeholder generelt mange lag, hvilket skaber en dybde og fornemmelse af, at læseren kan fortsætte med at træde længere og længere ind i billedet. Denne bevægelse kan foretages, idet den utydelige baggrund på nogle opslags billedside ved nærmere eftersyn afslører detaljer, som ved første øjekast ikke bemærkes. Hole benytter til dette blandt

andet billedlige neologismer, altså nyopfundet billedsymbolik, hvor for eksempel træers årestrukturer udgør en baggrund for et helt opslags billedside, som illustrerer en have henlagt i mørke. Mere om dette nedenfor. Desuden ses et væld af symbolske ledetråde, hvori blandt andet trækfugle som svaner og svaler indgår. Herudover ses klare dikotomier, altså modsætninger, mellem nat og dag, og naturen er afbildet i rigt omfang, hvor også krybdyr, havdyr, pattedyr, træer, planter, himmel og hav går igen gennem hele værket.

Kendetegnet for Holes illustrationer er også den tydelig reference til den belgiske maler Rene Magritte. Ligesom Magritte benytter Hole modsætninger i sine illustrationer i *Nattevagt*, og virkeligheden fremstilles umiddelbart genkendelig, men med et lag af mystik og noget gådefuldt, da dagligdagsgenstande og situationer indgår i nye kontekster og derved virker som billedlige neologismer. Dette ses eksempelvis på et opslag inde i værket, hvor fortællerstemmens mor er afbildet sovende i en seng, der er placeret på et oversvømmet gulv, og hvor sæler og sko svømmer rundt, mens en gren med forårsgrønne blade og en grøn fugl er på vej ind ad vinduet. Dette stilistiske virkemiddel, hvor de genkendelige enkeltdele sættes i nye sammenhænge, bidrager til en poetisk sansning, som kalder på en fortolkning. Illustrationernes forskellighed afspejler til dels, at *Nattevagt* ikke er en sammenhængende narrativ fortælling. Dog går de samme personer og genstande igen gennem værket, og læseren kan dermed følge en konkret familie i forskellige situationer og stemninger. Mere om dette i afsnittet nedenfor.

Sproget

Sproget i *Nattevagt* er kendetegnet ved en poesi, hvor både indhold og udtryk er med til at skabe værkets særlige poetiske stemning. Det tekstlige plan indeholder mange korte og afsluttede narrativer, som dog også kan læses i en sammenhæng. Dette kommer til udtryk ved fortællersynsvinklen, der værket igennem ligger hos en fortællerstemme, som med sine refleksioner og henvisninger til en mor, en far, en lillebror, bedsteforældre og venner synes at være et barn. Der veksles i værket mellem fortællerstemmens gengivelser af for eksempel morens direkte tale, efterfølgende refleksioner over disse samt en direkte henvendelse til læseren i andenperson i andre passager. Denne betragtning vil blive udfoldet og eksemplificeret i analyserne af ikonoteksten og de udvalgte opslag. Sprogets abrupte form peger på sig selv som sprog og kalder på læserens fortolkning af poesien. Dette understreges af det mættede sprog og den ustringente kompositionsform i både enkelte dele og i det samlede værk, der gør det umiddelbart simple komplekst, idet teksten stiller mange spørgsmål, som det er op til læseren at give svarene på. Der findes kun få rim, hvilket er med til at fremhæve den ikke eksisterende systematik, der præger værket. De enkelte narrativer er præget af ikke at indeholde en klassisk kompositionsstruktur med begyndelse, midte og slutning. Derimod er det en stemning og tematikker som utryghed, relationen mellem far, mor og barn samt behovet for venskab, der er kendetegnet og bemærkelsesværdigt i *Nattevagts* indhold og udtryk.

Forholdet mellem illustrationer og sproget

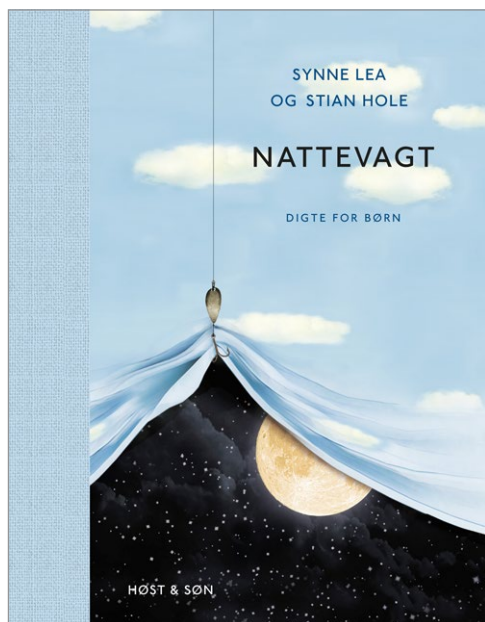
Sprog og illustrationer ekspanderer, altså udvider, i høj grad hinanden og må nødvendigvis læses i en sammenhæng for at få det fulde udbytte af den samlede fortælling. Dette forhold findes på trods af, at teksten kun ét sted i værket er integreret

i illustrationen. På alle øvrige opslag er tekst og billede adskilt og skiftes til at være placeret på opslagets højre eller venstre side. Dog ikke systematisk. Nikolajeva påpeger i sine billedbogsstudier, at denne vekslen markerer, hvordan de to planer har lige stor betydning for det samlede værks udtryk. Enkelte steder rækker billedsiden dog en anelse ind over tekstens side på opslaget. Dette forhold bevirker, at opslaget fremstår mere samlet, selvom teksten ikke er helt integreret i billedet. Den ekspanderende relation mellem tekst og billede ses på forskellig vis i de enkelte opslag. Nogle steder er et enkelt ord fra tekstsiden afbildet i illustrationen, mens der på andre opslag ses en sammenhæng i den poetiske stemning, som forekommer i tekst og illustration. I *Nattevagt* fornemmes æstetikken i særdeleshed i dette forhold, da det netop er det udefinerbare og det sanselige, der knytter båndet mellem tekst og billede.

Forside og bagside

Nattevagts forside møder på billedsiden læseren med en poesi og en mystik, der skaber forundring og slår en særlig sensibel stemning an, som skal vise sig at præge hele værket. Illustrationen forestiller et blått himmeltæppe med hvide driveskyer, der forsigtigt løftes op af en fiskekrog og derved draperes, så halvdelen af en fuldmåne og en natsort, stjerneklar himmel kommer til syne. Disse elementer, fiskekrog og himmel – kultur og natur, som er let genkendelige, men ikke umiddelbart og normalt sættes i forbindelse med hinanden, kobles her naturligt sammen og understreger Holes stilistiske karakteristika, som er beskrevet i illustrationsafsnittet ovenfor. På samme tid foregriber forsiden en tematik og en dikotomi, som udspiller sig flere steder inde i værket – nat og dag i bogstaveligste forstand samt lyse og mørke følelser såsom glæde versus utryghed. Der er en delikat sanselighed i den poesi, som forekommer på

billedside, og i den samklang, som illustrationen og værket
titel tilsammen etablerer. Titlen *Nattevagt* står skrevet med
sorte trykbogstaver uden seriffer, hvilket skaber en lethed og
en enkelhed. Dette understøttes af titlens placering på forsiden,
idet den nærmest svæver på det lyseblå himmeltæppe sammen
med undertitlen *Digte for børn* samt forfatter og illustrators
navne. Det enkle kan hænge sammen med de rene, ærlige og
ægte følelser, der i høj grad udfoldes og tematiseres i poesien
på både tekst- og billedside i hele værket, samt i henvendelsen
til barnelæseren som en anerkendelse af barnets iboende na-
turlighed og uspolerede natur.

Ordet *nattevagt* henleder tankerne på funktionen at holde vagt
og opsyn om natten, men kan også udfoldes til følelsen af at
være på vagt over for natten. Altså to modstridende forhold til

natten, der dog i værket bliver forenelige: at passe på og at blive passet på. Begge forståelser af titlen kan foregribe en stemning, som læseren vil møde, og som synes grundlæggende for fortællerstemmens følelsesliv og på samme tid er et genkendeligt og almenmenneskeligt behov. Desuden vækker titlen det narrative begær, altså nysgerrighed, hos læseren med spørgsmålet om, hvem denne *nattevagt* er. På forsiden kan illustrationen fremstå som en fortolkning af dette spørgsmål, hvor månen bliver det allestedsnærværende nattelys, der virker trofast og beskyttende. Appellen til det narrative begær udfoldes ligeledes i illustrationen, hvor læseren for eksempel kan forundres over, hvor fiskekrogens snøre mon ender uden for omslaget ramme. Undertitlen *Digte for børn* markerer den tydelige henvendelse til barnet som læser samt værkets indhold og stil, der forbereder læseren på ikke at møde en samlet narrativ fortælling, men derimod digte.

På værkets bagside er afbildet en svale, der trækker en bramme af sommersymboler efter sig. Disse symboler er fremstillet på en baggrund af den samme lyseblå himmel, som vi kender fra forsideillustrationen. Sommerens frodighed er gengivet via forskellige blomster, jordbærplanter, hindbær, vindruer og en regnbue. Netop regnbuen kan tolkes som et symbol på broen mellem himmel og jord, og i *Nattevagts* kontekst læses som forbindelsen mellem drømme og vågen tilstand. At det er en svale, der er illustreret på bagsiden, giver mening, da svalen står for sommerens kommen, samtidig med at den kan symbolisere trofasthed og i sin egenskab af at være en trækfugl ligeledes er et billede på årets gang og årstidernes skiften. De skiftende årstider tematiseres i værket og sættes i forbindelse med de skiftende og forskellige følelser, der naturligt præger et menneskeliv. Dermed foregribes også her en af de tematikker, som

læseren kan møde i værket. Desuden ses bagsideillustrationen også inde i værket – dog i forbindelse med et andet digt end det, som er fremhævet på bagsiden.

*Først ler
min ven, så ler
jeg.*

*Så bliver latteren
lang nok.
Jeg kan vikle den
tre gange rundt om halsen,
og få den til at varme
den halve vinter.*

(Lea og Hole 2014, bagsiden).

Digtets korte form, det enkle budskab samt den usystematiske komposition vækker associationer til en umiddelbar barnlighed, idet udtryksformen er talesprogspræget, mens indholdet tematiserer en dybde og en følsomhed omkring venskab, som ligeledes ses inde i værket. På samme tid kan bagsideteksten trække paralleller til den enkelthed, som også værkets forside repræsenterer. Sammenhængen mellem billede og tekst på bagsiden kan ses i svalens symbolske betydning, trofasthed, som understøtter førstepersonsfortællerens hyldest til et venskab. De afbildede sommersymboler reflekterer den indbyggede glæde, som venskaber kan repræsentere.

Nattevagts format er i A5, og omslagets hardbackcover og stofryg kan lede tankerne hen på dagbøgers udformning. Denne association understreges i poesien, som udspringer sig i værket, idet både tekst- og billedside afspejler fortællerstemmens tankestrømme om dette og hint i en umiddelbart vilkårlig rækkefølge, der også skaber den usystematiske kompositionsstruktur. Som nævnt i ovenstående analyse af forsiden er tilstedeværelsen af ærlighed også i denne sammenhæng meningsfuld, idet netop dagbogsformen er kendetegnet ved at indeholde blottede tanker og følelser. Den sanselige appel i *Nattevagts* omslag forekommer også på et taktilt niveau, hvor materialevalget, den lette ru papiroverflade og den førnævnte stofryg, giver læseren en umiddelbar fornemmelse af fortællingen, som venter inde i værket.

Satsblade

På forsatsbladet møder læseren en gigantisk ottearmet blæksprutte. Den er afbildet på hovedet, så kun de snoede arme med utallige sugekopper ses. Til gengæld fylder disse næsten hele opslaget og er udsmykket med diverse symbolske ledetråde,

som vækker forundring, idet alt fra vaffelhjertes, redningskranse og bamser til nøgler, søstjerner og kornaks, for blot at nævne nogle få elementer, er illustreret. Alle disse elementer indgår på forskellig vis på billedsiden inde i værket og fungerer dermed som et sammensurium af det, som læseren vil møde. Blæksprutten er placeret i et himmellignende scenarie, hvor planeter, stjernesked, luftballoner samt halv- og helmåner er repræsenteret. Desuden ses en ræv, en stol og en fingerring, der alle synes vægtløse og nærmest i slowmotion, hvilket giver en sanselig oplevelse af at kunne fornemme rummets manglende tyngdekraft i det atmosfæriske univers. Letheden, vi kender fra forsiden, fortsætter altså på forsatsbladet, ligesom forskelligartede elementer indgår i en ny og forunderlig sammenhæng. Som symbol kendetegner blæksprutten uhygge, opslugende og skjulte fænomener i havets og i det ubevidstes dyb. Dette harmonerer med forsatsbladets mørke toner og lilla baggrundsfarve, der markerer det mystiske og overnaturlige,

som er at finde værket igennem. Det dystre farvevalg brydes kun af diverse genstande, der i tynde, hvide snore hænger fra blækspruttens arme og med deres gullige nuancer kommer til at fremstå som stjerner på en mørk himmel. Helt bemærkelsesværdig er dog en seng med en knaldrød dyne, der skiller sig ud fra opslagetets øvrige genstande. Både på grund af den klare og kontrastfulde farve, og på grund af dens placering i det gyldne snit og dens egenskab af at bære en planet i en tynd snor, hvilket blæksprutten ellers står for på opslaget. Sengen skal vise sig at have en væsentlig betydning, idet den på forskellig vis går igen flere steder i værket. Derfor fungerer dens fremtrædende plads på forsatsbladet som en foregribelse af, hvad læseren kan forvente at møde.

På bagsatsbladet afsluttes værket med en illustration indeholdende fire svaner, der flyver ind over en lysegrå himmel.

Læseren fornemmer deres vingeslags bevægelse som en *simultansuccession*, der af Nikolajeva beskrives som et greb, der skaber en oplevelse af bevægelse i billedet (Nikolajeva 2004). Virkemidlet appellerer til en sanselig erkendelse, da læseren nærmest kan mærke og høre svanernes vandring over himmelen og ud af værket. Dette understreges af deres retning, idet de flyver fra venstre mod højre, altså i læseretning. Svanerne kan tolkes som en afsked og er i øvrigt et symbol på forvandling. En forvandling, der kan kædes sammen med årstidernes skiften og den livscyklus, som vi tidligere har påpeget. Under svanerne ses andre elementer, som læseren også er stødt på inde i værket. Fjernest ses et hus med en rygende skorsten, der indikerer, at året går på hæld, og vinteren er på vej. I forgrunden er afbildet en træstol uden sæde. Stolen synes vejrbitd og hærget, og dens tilstedeværelse i billedet vækker forundring, idet dens placering i den golde og nærmest øde natur virker bemærkelsesværdig. Dog fremstår den også som noget genkendeligt, da et opslag inde i værket netop indeholder flere stole af samme type. Dermed trækkes der en parallel til en del af værkets øvrige fortælling, og der skabes rum til læserens fortolkning af denne sammenhæng. Hele bagsatsbladet runger af stilhed og ensomhed, som forstærkes af de matgrå, mørkegrønne og brune farver samt det panoramiske perspektiv, der giver læseren en fornemmelse af naturen som noget storladent. Opslagets helhed giver med den gennemgribende stemning læseren en oplevelse af sanseligt at kunne fornemme stilheden, kulden, lugten af røgen fra skorstenen og afskeden, som ses bogstaveligt i svanernes afgang og i værkets afslutning.

Opslag side 74-75

Der findes træer
som næsten ikke tænker.
De står bare og bøjer sig
lige præcis så meget
de må for vinden.

Der findes også træer
som tænker hele tiden.
Nogle dage gælder det
kun om at kunne
en sang udenad.

75

Illustrationen

Illustrationen på dette opslag viser et træ, som er placeret i midten af billedet. Træets stamme udgøres af det, som ligner en underarm og en hånd, mens trækronen består af utallige fuglearter i grønne og blå nuancer, der flyver ind og ud mellem hinanden. Holes illustrative virkemidler, hvor kendte elementer indgår i nye kontekster og skaber nye helheder, ses også her. Træet står på en lysegrøn græsplæne, hvor horisonten i en nærmest glideende overgang giver fornemmelsen af, at hav og himmel er i et. Baggrunden er lyseblå med hvide skyer, hvilket skaber en let stemning med følelsen af, at der er højt til himmelrummet. For foden af træet ses diverse skærmplanter, der med deres gennemsigthed er med til at understrege illustrationens lethed. En gyngesving hænger fra træet. På den ses en pige på en gyngesving, svævende højt over jorden. Hun har ryggen til læseren og synes at

skue ud over det uendelige blå. Netop denne portrættering, hvor pigens ansigt ikke vises, giver plads til læserens fortolkning og meddigtning af hendes sindstilstand. Pigen er barfodet og iført en græsgrøn bluse. Dette giver på trods af det skjulte ansigt en symbolsk ledetråd til noget frit og håbefuldt, da de bare fødder henleder tankerne på et romantisk barnesyn, hvor barnet er umiddelbart og i et med naturen. Den grønne bluse fremhæver sammen med det resterende billedes grønne nuancer håbet og det ukomplicerede, og på samme tid skaber det gennemgående farvevalg en fornemmelse af sammenhæng, samhørighed og ro. Læserens mulighed for en sanselig erkendelse frembringes altså af opslagets farver og den stemning, som disse skaber. Dog kan pigens placering højt over jorden virke bemærkelsesværdig og karambolere med den ovenfor beskrevne lethed, da hun kan virke fanget. Fremstillingen af træet virker med underarmen og hånden antropomorferet, altså menneskeliggjort, og skaber en dikotomi til det øvrige billede på grund af stammens mørke farve og massive udformning. På samme tid fungerer grenene, der er afbildet som en udstrakt hånd, både hjælpende og søgende, og kan dermed både ses som et symbol på pigens søgen efter harmoni, men også som et billede på det, som bliver den hjælpende hånd, der i sin tilstand skaber ro og en fornemmelse af noget stabilt midt i det naturlige virvar. Dette underbygges i opslagets sproglige niveau.

Sproget

Teksten er bygget op af to strofer med fem vers i hver. Indholdet kan i princippet læses op og fremstå som prosa. Men netop strukturen i kompositionen skaber gentagelser og peger på sproget som sprog, altså noget metasprogligt, og markerer poesiens konstruerede form. Dette har en sanselig appel, da ikke blot indholdet men også det komprimerede sprogs rytme kom-

mer i fokus. Gentagelsen findes også i ordlyden, hvor strofernes første og andet vers er næsten enslydende:

*Der findes træer
som næsten ikke tænker.*

Og

*Der findes også træer
Som tænker hele tiden.*
(Hole og Lea 2013, side 75).

Dette sproglige, stilistiske virkemiddel skaber en rytme på det tekstlige plan, mens en dikotomi fremhæves i det indholdsmæssige. De antropomorferede træer, som også findes på billedsiden, ses også i sproget, hvor fortællerstemmen synes billedligt at projicere sine egne bekymringer og tanker over på naturen. Strofernes sidste vers indeholder en kommentar til de første vers og en mulig løsning til det tænksomme og bekymrede barn:

*De står der og bøjer sig bare
Lige præcis så meget
de må for vinden.*

Og

*Nogle dage gælder det
kun om at kunne
en sang udenad.*
(Hole og Lea 2013, side 75).

Strofernes sidste vers indeholder et ønske om at vende tilbage til det naturlige, trygge og ubekymrede.

Tekst- og billedside har både symmetriske og ekspanderende elementer. Det fælles for begge planer er det antropomorfiserede træ, som på tekstsiden kan tænke og bøje sig, mens det på billedsiden fremstår menneskeligt i form af hånden. Det ekspanderende plan opstår, fordi illustrationen kan virke som et positivt svar på fortællerstemmens grublerier i teksten, og pigen i den grønne trøje kan synes at reflektere over netop tekstens indhold. Sangen, som fortællerstemmen fremhæver i sproget, kan på billedsiden sanseligt fornemmes som fuglens kvinden i træet, som er fremstillet massivt og ubøjeligt. Dette bliver således, som nævnt ovenfor, et billede og en løsning på det tænksomme barns bekymrede liv.

Opslag side 80-81

80

Nogle dage står
vinduer og døre på vid
gab når vi kommer hjem.
Så kan vi gå

lige ind.
Andre dage passer ingen
negler i låsen.

Varer det for længe
dirker jeg døren op. Jeg ved hvorfor
ingen kan lide at være i fred
for længe af gangen.

Sproget

Formen på dette opslags tekstsider består af tre strofer, hvoraf den første og den sidste har fire vers, mens den midterste kun har tre. På trods af denne komposition giver indholdet en fornemmelse af, at stroferne ikke kun skal forstås eller ses adskilt, hvilket blandt andet understreges i overgangen fra første til anden strofe:

[...]

Så kan vi gå

og videre:

lige ind.

(Lea og Hole 2013, side 80).

Det, som kan læses som en sammenhængende og meningskabende sætning, brydes altså af opbygningens udtryk, hvilket skaber et ekstra fokus på både det metasproglige niveau, den konstruerede form samt på de adskilte og dermed fremhævede ords betydning. Fokusset på netop *lige ind* fremhæver modsætningen til den resterende strofes indhold, der pointerer, at

[...] *Andre dage passer*

ingen nøgler i låsen

(Lea og Hole 2013, side 80).

Kompositionen som særligt sprogligt virkemiddel ses også i tredje strofe, hvor netop opsætningen betyder, at andet og tredje vers både kan læses adskilt og samlet og derved have forskellige betydninger:

[...]

*dirker jeg døren op. Jeg ved hvorfor
ingen kan lide at være i fred [...]*

(Lea og Hole 2013, side 80).

Ovenstående vers indeholder både en konstatering af, at *ingen* vil være alene for længe af gangen, og på samme tid en pointering af, at førstepersonsfortælleren kender grunden til dette. Læserens mulighed for fortolkning af det sproglige niveau skabes altså på grund af både form og indhold. Valget af synsvinkel og fortællertype giver desuden læseren en oplevelse af nærvær, og det sproglige indholds abrupte og mættede form uden forklaringer vækker et narrativt begær og en nysgerrighed efter at vide, hvad der er på færde. Hjemmet, som digtet omhandler, får en poetisk og symbolsk betydning, hvori familien, som ses værket igennem, kan fornemmes. For eksempel viser dikotomierne, som er beskrevet ovenfor, hvordan familiens følelsesmæssige dynamik udspilles, og huset repræsenterer dermed dennes sindstilstand – og åndedrag. Dermed bliver hjemmet et billede på, hvordan fortællerstemmen oplever og erfarer familiens harmoni og disharmoni.

Illustrationen

På opslagets billedside ses til venstre et hvidt træhus med skudhuller i gavlen. De to vinduer, som pryder facaden, kan ses som et symmetrisk virkemiddel i forhold til tekstsidens dikotomi, idet det ene er henlagt i mørke, mens det andet er lyst og virker indbydende med sin varme orange og gule nuance. Desuden kan skudhullerne understøtte læserens fornemmelse af, at alt ikke er harmoni i dette hjem. På husets skorsten sidder en sort fugl med en nøgle i næbet. Dette ekspanderer det tekstliges indhold med en dyster stemning, idet den sorte fugl

skaber en symbolsk ledetråd til uhygge, mens dens placering på husets tag samt nøglen i næbet giver læseren en sanselig fornemmelse af noget utilnærmeligt og uigennemtrængeligt. Illustrationen er i et let fugleperspektiv, der giver et overblik over havens scenarie. Her ses en tom trampolin, et par sko stående i græsset, en huggeblok med en økse samt en trillebør med et læs brænde. Læseren fornemmer den aktivitet, der lige må have udspillet sig her, og den modsætning, som illustrationen nu afbilder. På den anden side af huset anes en havlignende baggrund, der skaber et skarpt skel og en oplevelse af afgrund lige uden for haven. Der er noget mørkt og dystert over billedet, hvilket den overskyede himmel og husets mørke tag er med til at understrege.

Sammenhængen mellem sproget og illustrationen findes som eksemplificeret ovenfor flere steder og er både symmetrisk og ekspanderende. Særligt billedsidens fremhævelse af noget forladt og sørgmodigt er gennemtrængende og påvirker det samlede opslags udtryk med netop denne stemning.

Undervisningsforslag

Opgaver til indskolingen

Ikonoteksten – förlæsning

Eleverne introduceres til *Nattevagt* ved at opholde sig ved forside og bagside samt satsblade. Det faglige fokus på disse klassetrin vil handle om elevernes sanselige erkendelse med værkets tekst- og billedside samt om, at eleverne får kendskab til digtes genretræk. Fokuset på den sanselige erkendelse udfoldes blandt andet ved kreative aktiviteter, hvor elevernes umiddelbare erfaringer med værket sættes i spil. Udvalgte opslag inde i værket inddrages kun i arbejdet ved lærerens oplæsning, da ikonoteksten indeholder nok stof til at få et indblik i værkets æstetiske udtryk.

For- og bagside

Eleverne skal i grupper af to og to reflektere over titlen *Nattevagt*. De skal fundere over, hvad en nattevagt er, og disse tanker skal omsættes til en tegning, som hænges op i klassen for at synliggøre elevernes förlæsningsrefleksioner over titlen. I den efterfølgende opsamling i klassen skal eleverne fremlægge, hvilke overvejelser de gjorde sig, da de lavede deres tegning. Efter elevernes fremlæggelser optager læreren elevernes refleksioner, stiller uddybende spørgsmål og supplerer med en skærpet opmærksomhed på ordets flertydighed.

Herefter undersøger eleverne i nye gruppesammensætninger værkets forsideillustration. De skal beskrive billedet og heref-

ter stille undrespørgsmål til illustratoren. Herved påbegyndes elevernes udvikling af den æstetiske kompetence, idet de skal sætte ord på det, som påvirker dem sanseligt og umiddelbart. Dette gøres skriftligt for at fremme elevernes indre dialog med værket og dokumentere det fortolkningsniveau, de på nuværende tidspunkt befinder sig på. Det er væsentligt for elevernes egen oplevelse af deres faglige progression, at disse nedskrevne refleksioner gemmes til det senere arbejde på mellemtrinnet/i udskoling.

Elevernes spørgsmål nedskrives på separate kort, der skal bruges i den efterfølgende *spørgsmålsquiz*, hvor målet er, at de yderligere reflekterer over forsideillustrationens indhold. De skal nu bevæge sig rundt i klasserummet og udveksle spørgsmål med hinanden. Spørgsmålskortene byttes således, at eleverne får hørt så mange og forskellige stemmer som muligt.

Hvor ender
fiskesnøren?

Hvorfor ligner
himlen et tæppe?

Hvorfor er det en
fiskesnøre, der
holder himlen oppe?

Læreren går under *spørgsmålsquizen* rundt mellem eleverne og optager deres svar og stiller uddybende spørgsmål. Efter ovenstående aktivitet skal eleverne introduceres til værkets undertitel og i den forbindelse få en forhåndsviden om digte, hvilket vil give dem en forforståelse af den teksttype, som de skal møde inde i værket. Eleverne skal i grupper drøfte, hvad der kender tegner et digt visuelt, digtets særlige komposition og form samt sprogligt og indholdsmæssigt. I den efterfølgende opsamling er det vigtigt, at læreren gør det klart, hvordan digte adskiller sig fra prosa ved at fremhæve følgende punkter:

- ◆ At digte med komprimeret form indeholder få, men vigtige ord.
- ◆ At digte kan indeholde rim, men også kan være ikke-rimende.
- ◆ At digte kan have en handling, men også kan udtrykke en stemning eller følelse.

Nu skal eleverne forholde sig til bagsiden, der både indeholder tekst og illustration. Læreren læser digtet højt og drøfter sammen med eleverne, hvordan ovenstående punkter kommer til udtryk her. Derefter skal eleverne forholde sig til, om tekst- og billedside skaber en handling eller nærmere er udtryk for en stemning eller følelse. Endelig skal eleverne give digtet en titel og begrunde deres individuelle valg. Her fokuseres på det projektive niveau, hvor tematikken om venskab eller søgen efter samme er en genkendelig følelse hos de fleste elever.

Forsatsblad

Målet med forlæsningsarbejdet med forsatsen er, at eleverne får fornemmelse af det virvar af forskelligheder samt sammenhængen på tekst- og billedside, som venter dem i *Nattevagt*. Desuden skal opslagets sanselige appel igangsættes med elevernes umiddelbare oplevelse af udvalgte symbolske ledetråde, som findes her. Læreren har som forberedelse hængt en kæmpe planche med en ottearmet blæksprutte, der ligner den, eleverne ser på værkets forsats, op i klasserummet. Eleverne skal, idet de træder ind i lokalet, stille sig foran blæksprutten og sætte ord på de spontane tanker og følelser, der rammer dem, når de betragter det store havdyr. Disse tanker skal af eleverne formuleres på skift, men i et rytmisk flow, som dirigeres af læreren. Ved denne fælles mundtlige brainstorm erfarer eleverne både egne og andres umiddelbare, sanselige erkendelser, mens dette ska-

ber en metasproglig erfaring, hvor tempo og rytme inspirerer til og fremdriver nye spontane ordstrømme og associationer. Eleverne erfarer derved kropsligt den sammensætning af ord og rytme, der også kan drive et digt fremad. Desuden sættes der med udgangspunkt i elevernes sanselige erkendelse fokus på blækspruttens mulige symbolske betydning. Efter denne aktivitet skal eleverne gå på opdagelse på forsatsbladet og selv fremstille de genstande, som findes på opslaget. Disse klippes ud og hænges som på opslaget i tynde snore på blæksprutteplanchen. Herefter skal eleverne reflektere over, hvilke tema-tikker *Nattevagt* på baggrund af de forskellige elementer kan indeholde. Der er fokus på, om de forskellige elementer hænger sammen, og om de kan inddeles i kategorier såsom dyr og himmellegemer.

Læreren læser nu *Nattevagt* højt for eleverne, mens illustrationerne vises løbende, så værkets samlede udtryk og helhed bliver tydelig for eleverne. De opfordres til at være aktive under oplæsningen og byde ind, når de ser eller hører om genstande, elementer eller følelser, som de kan genkende fra arbejde med forsatsbladet. Ud fra elevernes input samtales om tekst og billedes sammenhæng, og en begyndende fortolkning er i gang.

Bagsatsbladet

Eleverne skal på en farvefotokopi af bagsatsbladet skrive de stemninger ned, som de synes, opslaget repræsenterer. De skal forholde sig til, om stemningen er trist, glad, vækker oplevelsen af ensomhed eller andet. Elevernes stikord opsamles i klassen på en stor fælleskopi. Læreren supplerer elevernes umiddelbare, sanselige erkendelse med fagfaglige billedtekniske virkemidler, der kan være med til at understøtte elevernes iagttagelser. Derved bygges der bro mellem den sanselige erkendelse og den

tekstteoretiske forståelse, herunder farvers, perspektivers, afbildede genstandes betydning og symbolske effekt. Herefter skal eleverne to og to prøve at skrive et digt, som de synes passer til billedet. De kan tage udgangspunkt i den samtale, der har været i klassen under lærerens oplæsning og nogle af de temaer, der er i værket. Det kunne være temaer som venskab og utryghed, men de kan også hente inspiration fra den samtale og kategorisering, som de udarbejdede, da de arbejdede med forsatsbladet. Digtet skal dog afspejle den stemning, som de argumenterer for, findes på billedsiden. Derfor skal læreren som introduktion til dette arbejde i fællesskab med eleverne afsøge, hvilke ord der i særlig grad er velegnede til at beskrive de nævnte stemninger. Målet med denne opgave er, at eleverne bliver opmærksomme på både illustrative og sproglige virkemidler, som kan stimulere den sanselige erkendelse. Eleverne knytter derved de fagfaglige og æstetiske kompetencer sammen, og de symbolske ledetråde bliver fortolket til genkendelige følelser.

Opgaver til mellemtrinnet/udskoling

På mellemtrinnet/i udskoling vender eleverne tilbage til ikonotekstens æstetiske udtryk. Da værket nu er kendt for eleverne, bliver dette arbejde ikke inddraget som förlæsningøvelser, men som en udbygelse og en videreudvikling af de fortolkninger, som blev skabt i indskoling.

I arbejdet med ikonoteksten vil udvalgte opslag, der har en sammenhæng med for- og bagsatsblade, nu inddrages, for at eleverne kan erfare en mulig sammenhæng i værket. Nogle af opslagene i undervisningsforslagene er ikke at finde i litteraturlæsevejledningen.

Arbejdet med *Nattevagt* påbegyndes med, at læreren læser værket højt, så eleverne genoplever fortællingen på både tekst- og billedside. Herefter deles klassen i to store grupper, der yderligere deles i to. Grupperne skal henholdsvis beskæftige sig med forsats- og bagsatsblade. Meningen er, at gruppernes erfaringer og fortolkningsarbejde afslutningsvis skal fremlægges for resten af klassen. Da to grupper arbejder med den samme opgave, skal disse også fungere som kvalificerede responsgrupper for hinanden under fremlæggelsen. Dette tydeliggør værdsættelsen af elevernes fortolkningsmæssige kvaliteter.

Forsatsblad

Grupperne starter med en brainstorm, der ligner den, de lavede i indskolingen. Eleverne skal altså på skift koble ord, stemninger og følelser til forsatsbladets æstetiske udtryk. Målet med denne øvelse er, at eleverne allerede her bevæger sig op på det metarefleksive niveau, da det bliver tydeligt, at opslagets symbolske ledetråde nu erfares på en ny måde grundet elevernes faglige og menneskelige udvikling. Herefter skal grupperne finde en sammenhæng mellem forsatsbladets elementer og resten af værket. Som eksempel bedes de særligt hæfte sig ved sengens betydning, og læreren gør dem opmærksom på de fem opslag, hvorpå sengen i forskellige sammenhænge indgår. Her kan reflekteres over følgende arbejds spørgsmål:

- ◆ Undersøg titelbladet og diskuter de symbolske ledetråde, der omgiver sengen. Bemærk baggrundens næsten utydelige afbildninger, hvad kan de betyde?
- ◆ Se på opslag 8, 20, 40 og 58 og undersøg, hvilke personer eller dyr, der ses afbildet i eller ved sengen på de forskellige opslag. Hvem er disse personer? Kig på personernes

ansigtsudtryk og de øvrige symboler på billederne. Hvilken stemning skabes der?

- ◆ Ser I en udvikling eller sammenhæng mellem disse opslag?

Til dette arbejde opfordres grupperne til at inddrage tekstsiden i deres forståelse af opslagene, deres gentagelse og forskellige udtryk samt stemningsbilleder.

Bagsatsblad

I arbejdet med bagsatsbladet skal grupperne hæfte sig ved, hvilke stemninger illustrationen skaber. Dette gøres med udgangspunkt i de kopier, som eleverne lavede lignende arbejde ud fra i indskolingen, så de erfarer deres faglige udvikling og nye erkendelsesniveau. Derefter skal grupperne lave samme stemningsøvelse med illustrationen på opslag 69, da dette billede indeholder samme genstande og motiver, dog i et andet scenarie. Dette gør sammenhængen mellem de to opslag interessant, hvorfor grupperne nu skal undersøge denne. Hvilket giver mulighed for en endnu dybere forståelse af værkets afslutning på bagsatsbladet. Grupper arbejder ud fra følgende arbejdsspørgsmål:

- ◆ Hvilke forskellige stemninger ses på de to opslag?
- ◆ Hvilke virkemidler er anvendt til at skabe disse?
- ◆ Læs digtet. Giver opslagets sproglige side anledning til nye fortolkninger af huset, svanerne og stolene?
- ◆ Hvordan fortolker I nu bagsatsbladet og dermed værkets udtoning?

Opslag 74-75

På dette opslag skal eleverne erfare, hvordan en tilgang til et opslag med en kontinuerlig vekslen mellem fokus på tekst og

billedside samt de to planers fælles udtryk skaber en helhedsforståelse af opslagets samlede æstetiske udtryk. Dette understreges ligeledes i arbejdet med værkets format længere nede.

Klassen arbejder i mindre grupper. Eleverne introduceres til det danskfaglige begreb *antropomorfering*, altså menneskeliggørelse. Med udgangspunkt i dette begrebsapparat skal grupperne nu gå på jagt i både tekst og billede og undersøge, hvorledes begrebet udfoldes her. Grupperne skal blandt andet forholde sig til, hvorvidt fremstillingen af træet har en sammenhæng med tekstens indhold.

Herefter skal de opholde sig ved det sprogliges komposition, redundans samt dikotomien, der udspiller sig i de to strofer. Ses denne dikotomi også på billedsiden og hvordan? Desuden skal grupperne forholde sig til pigens relation til træet samt til tekstsidens fortællerstemme.

Afslutningsvis skal grupperne anvende noget af den viden, som de allerede i indskolingens blev bekendte med. Der er her fokus på, hvilken stemning opslaget skaber, og hvilke virkemidler i henholdsvis tekst og billeder, der etablerer opslagets poetiske udtryk. Denne repetitionsøvelse bringer allerede tillært viden i spil i elevernes eget fortolkningsarbejde – altså i en ny sammenhæng. Herved vil eleverne erfare, hvordan deres danskfaglige udvikling helt konkret kan udfoldes.

Opslag 80-81

Arbejdet med dette opslag foregår som en individuel skriftlig opgave, som skal afleveres til læreren. Begrundelsen for dette er, at eleverne på dette tidspunkt har tilegnet sig et indgående litteraturteoretisk og erkendelsesmæssigt indblik i *Nattevagt*.

Derfor er det interessant for dem at få afprøvet deres færdigheder, og den skriftlige form fremmer den indre dialog med værket og elevernes litterære kompetencer. I dette arbejde kan eleverne bevæge sig op på det metarefleksive niveau, idet de ved hjælp af arbejdsspørgsmålene vil erfare, at deres æstetiske kompetencer, herunder fortolkningskompetencen, bygger på tidligere erkendelser, der nu gør det muligt for dem at forstå og fortolke værkets komplekse udtryk. Eleverne anbefales i denne sammenhæng og med dette mål for øje at hente inspiration fra arbejdet med værket både i indskoling og på dette klassetrin.

Som forarbejde til det skriftlige arbejde skal eleverne gruppevis forholde sig til nedenstående punkter for at åbne opslagets analytiske og fortolkningsmæssige muligheder. Et oplæg til den introducerende gruppedrøftelse og den skriftlige opgave kan indeholde følgende fokuspunkter:

- ◆ Hvilken fortællertype ses på tekstsiden, og hvilken sanselig effekt har dette?
- ◆ Er der en sammenhæng mellem fortællerstemmen og nogle af de personer, som er afbildet i den røde seng, som grupperne med forsatsbladet fremlagde tidligere?
- ◆ Hvilke dikotomier ses i teksten, og hvordan fremhæves disse? Bemærk de abrupte sætningers effekt.
- ◆ Hvordan ses dikotomien fra tekstsiden i billedet?
- ◆ Hvad repræsenterer *huset* på billedsiden og *hjemmet* på tekstsiden?
- ◆ Hvilke symbolske ledetråde anvendes på billedsiden, og hvilken stemning er disse med til at skabe? Bemærk for eksempel farvevalget, fuglen og nøglen samt skudhullerne i gavlen.

Min Nattevagt – en individuel og sanselig bevægelse ind i værket

Opgaven introduceres ved, at læreren begrundet sin udvælgelse af valgte opslag som udgangspunkt for litteraturundervisningen. Begrundelsen skal både indeholde den umiddelbare, sanselige erkendelse, som læreren har erfaret med de udvalgte opslag, men også en danskfaglig argumentation. Hermed får eleverne lærerens fortolkning af opslagenes sanselige appel og tekstteoretiske virkemidler. Målet med dette er, at læreren fremstår autentisk over for eleverne og med sit eget engagement inspirerer dem til den opgave, de nu skal i gang med.

Eleverne skal individuelt udvælge et opslag, som særligt taler til deres sanselige erkendelse. De skal begrunde deres valg og sætte erkendelsen sammen med danskfaglige begreber. Som en tillægsopgave skal eleverne på internettet søge efter maleren Rene Magrittes billeder og undersøge en mulig reference til deres udvalgte opslags illustration. Hermed aktiveres elevernes bevidsthed om, at der ikke blot på tekstsiden kan forekomme intertekstuelle referencer, men også på billedsiden etableres henvendelser til anden kunst. Efter arbejdet hænges elevernes udvalgte opslag og tilhørende argumenter op i klassen for at synliggøre deres beskæftigelse med og personlige tilgang til værket. Dermed kommer klasserummet til at fremstå som en udstilling af elevernes bevægelse ind i *Nattevagt*.

Format og forside

Nattevagts format er interessant at hæfte sig ved på grund af den dagbogslignende udformning og appel. Eleverne skal i grupper undersøge sammenhængen mellem format og indhold. De skal drøfte årsagen til værkets udformning og dennes indflydelse på det samlede æstetiske udtryk. Læreren supplerer den

efterfølgende opsamling i klassen med informationer, der gør parallellen mellem form og indhold endnu tydeligere. Derved får eleverne skærpet deres *visuelle fortolkningsevner* og får en dybere forståelse for, at billedbogen skal læses som et samlet udtryk, hvor alle elementer har betydning for fortolkningen af værket. Læreren aktualiserer undervisningen ved at trække tråde til den multimodale virkelighed, som eleverne befinder sig i, og som også anvender virkemidler på flere planer for at påvirke sine modtagere.

Som afslutning og evaluering på forløbet får eleverne udleveret deres undrespørgsmål til forsiden fra indskolingen. De skal endnu en gang forholde sig til disse og i en klasses Diskussion reflektere over forskelle og ligheder på deres aktuelle og tidligere fortolkninger.

Litteraturliste

- Andersen, Jørn Erslev (2012): »Sansning og erkendelse. Et tema i 1700-tallets æstetiske teorier«. I Erslev Andersen (red.): *Sansning og erkendelse. Æstetikhistoriske grundtekster fra Baumgarten til Kant*.
- Andersen, Lisa Gardum og Bjerrum, Maria Louise Bjørn (2014): *Den moderne, komplekse og æstetiske billedbog – i et tekstteoretisk, litteraturdidaktisk og praksisorienteret perspektiv*.
- Kjørup, Søren (1999): »Baumgarten og den sensitive erkendelse«. I Jørgen Holmegaard (red.): *Æstetik og logik*. Center for æstetik og logik, Medusa
- Lea, Synne (tekst), Stian Hole (ill.) (2014): *Nattevagt. Høst og Søn*
- Lorentzen, Rasmus Fink (2009): »Kompetenceudvikling i mødet med det fiktive«. I Bundsgaard m.fl. (red.): *Kompetencer i dansk*. Gyldendal
- Lucie-Smith, Edward (2001): *Bildende kunst i det 20. århundrede*. Könemann
- Mortensen, Klaus P. (1998) a: »Dannelse på dansk«. I Gitte Ingerslev (red.): *Midt i ræset*. Dansk lærerforeningens Forlag
- Mortensen, Klaus P. (1998) b: »Litteratur er pædagogik – om dannelse, litteratur og litteraturpædagogik«. I *Dansk* nr. 4, s. 15-30
- Nikolajeva, Maria (2004): *Billedbogens puslespil*. Høst og Søn
- Rasmussen, Line Beck (2009): »Sanselig erkendelse. Om børnelitteraturens æstetik«. I Henkel (red.): *Stjernebillede 2*. Dansk lærerforeningens Forlag

Følg med om nyt inden for børnelitteraturen på vores blog:
laerervaerelset.dk

